

Ižanga

Buenos Airės, 1925 m.

Gulėdama mergautinėje lovoje Henrietė Teodora Markovič pasuko galvą į langą. Virš miesto stogų tekėjo saulė.

Stiklinėse sustumiamose duryse, kurios skyrė jos kambarėlį nuo kitos buto dalies, atsispindėjo pro žaliuzes įsismelkusi blausi šviesa.

Mirksėdama pakėlė ranką ir įdėmiai apžiūrėjo ją saulės šviesoje. Šviesos ir šešėlių žaismas sulig kiekvienu krustelėjimu margino odą vis naujomis keistomis figūromis. Nejudėdama galėjo odoje įžiūrėti smulkius kapiliarus, o po permatomais nagais – rausvą guolį.

Ji buvo burtininkė.

Mergautinis kambarys Buenos Airių centre dėl stiklinės pertvaros jai priminė narvą, kuriame kartais jausdavosi visiems matoma, tarsi egzotiškas gyvūnas zoologijos sode. Tėvai visada galėjo ją matyti. Teodora nuo jų žvilgsnių gynėsi užsimerkdama, tai buvo jos vienintelė galimybė pasislėpti ir pasinerti į fantazijų pasaulį. Kartais, kad jos nematytų, įlisdavo į drabužių spintą.

Tėtis, kroatiškai *tata*, padovanojo jai fotoaparata, nuostabų daikčiuką, kuriuo dvylikametė dukra greitai išmoko naudotis. Pirmieji jos fotografuoti objektai buvo uosto darbininkai prie jūros, pasirengę plaukti laivai ir vidiniai miesto kiemeliai, glumindavę ją savo sodais ir didžiuliais medžiais.

Apie vėliau fotografuotas moteris, ramstančias apdulėjusias namų sienas ir šypsančias, Teodoros *maman* neturėjo žinoti.

Tėvas dukros nuotraukas vadindavo meninėmis miniatiūromis, o motina tik suraukdavo kaktą ir nususukdavo. Motinos pasaulyje nebūdavo kontrastų, jos dukra elgdavosi priešingai – visada ieškojo kontrastingų motyvų. Toks menas mamai niekada nedarė įspūdžio.

Tėvas ragindavo Teodorą eksperimentuoti ir po pamokų nuolat mokė ją piešti privačiame architektūros biure. Nuo to laiko didžiausia Teodoros aistra tapo formos ir kampai, šviesos ir šešėlių žaismas, maža to, tarp dukros ir tėvo užsimezgė paslaptingos ryšys. Ji anksti sužinojo, kaip sutramdyti šviesą, kaip ją fokusuoti atsižvelgiant į perspektyvą.

Koridoriuje staiga ji išgirdo bruzdėjimą. Murmėjimą. Žingsnius. Krenkštimą. Drabužių šlamesį. Jos akiplotyje išdygo kažkokia figūra.

Ji užsimerkė pajutusi, kad tėvas į ją žiūri. Tylėdamas stovėjo už stiklinės pertvaros. Ji nejudėdama laukė.

Josipas Markovičius turbūt jau buvo pasiėmęs skrybėlę, lazda ir portfelį. Kasdien į darbą eidavo vilkėdamas elegantišku kostiumu. Tamsūs žvilgantys plaukai sutepti briliantinu ir glotniai sušukuoti į viršų, ūsai tvarkingai pakirpti.

Dora. Dorica. Dorita. Dorisima. Tėvas jai prigalvojo šūsnį melodingų vardų, visi skambėjo be galo švelniai.

Teodora klausėsi.

Vos trinktelėjo uždaromos durys, gretimame kambaryje gailiai sudejavo Žiuli. Turbūt *maman* verkšleno dėl nakties karščio, dėl dar vienos nepakenčiamos dienos ir nuo jos neatsiejamą migrenos.

Regis, Paryžiuje Žiuli niekada nesiskundė migrena.

Argi tėvai nežino, kad stiklinė pertvara permatoma iš abiejų pusių? Tiek stebėtojai, tiek stebimajam.

Šiame bute Buenos Airių centre pro vaiko ausis niekas nepraslysdavo. Nei *tatos* su *maman* ginčai, nei Žiuli pamokslavimas Josipui, atsikalbinėjimai, atšiaurumas. Nei lovos girkždėjimas tėvų miegamajame ir motinos aimanos, kurios mažai kuo skyrėsi nuo sukeltų migrenos priepuolio. Pokalbių nuotrupos, vis apie tą patį, *tatos* pykčio protrūkiai.

Pinigai. Buenos Airės. Paryžius. Prestižas.

Regis, Josipas buvo vienintelis Buenos Airių architektas, nepanoręs pralobti.

Gera nusiteikęs vadino Žiuli kroatiskai – *šašavica*, maždaug *mažoji patrakėlė*. Kita šio žodžio reikšmė – *gegutė*. Šiaip ar taip, meilūs epitetai bylojo, kad tėvas ja nuoširdžiai žavisi. Gal dėl tų skrybėlaičių, kurias Žiuli po sekmadieninių mišių mielai demonstruodavo Majo prospekte, stilingoje jaunimo kavinėje?

Ant mylimiausios *maman* skrybėlės tupėjo trapus paukštelis iš gryno šilko, šiek tiek pražiojęs snapą ir visada pasirengęs purptelėti aukštyn. Bet jis buvo tvirtai prisiūtas. Tiesą sakant, Žiuli Markovič prigimtis su paukščiu nieko bendra neturėjo, kaip ir Buenos Airės su Paryžiumi. Nepriekaištingam jos grožiui labiausiai stigo laisvumo, nerūpestingumo.

Be to, būti prancūze Buenos Airėse reiškė mesti iššūkį visuomenei: prancūzės buvo tos moterys, kurios ramsto namų sienas ir šypsosi vyrams. Prancūzė, *francesa*, skambėjo kažkaip nepadoriai.

– *Francesa* užsidirba iš prostitucijos uoste, – kratydama per langą dulkių šluostę kartą į ausį jai pakuždėjo tarnaitė.

Žiuli pasibaisėjusi uždarė langą ir pro duris išstūmė Teodorą, kuri iškart suklušo. *Maman* žvilgsniu išsidavė seniai nujautusi, kad taip nutiks.

Nuo tos dienos Žiuli degė dar baisesne neapykanta Buenos Airių dulkėms, karščiui ir triukšmui. Ypač koneveikdavo tango šokį, kurio mokėsi net vaikai. Šį miestą, kuriame Josipas su Teodora jautėsi kaip namie, Žiuli siejo su nepadoriu intymumu, begėdiškais žvilgsniais.

– Niekada nesišypsok vyrams, Teodora. Čia, Buenos Airėse, esi tiesiog *francesa*, – kasdien dukrai į galvą kaldavo Žiuli.

Teodora sumojo: prie *francesos* karštis, dulkės ir tango jaudulys prilimpa tarsi antra oda. Jei *maman* net iš kailio neriasi stengdamasi užkirsti kelią nuodėmei, vadinasi, draudžiamas vaisius turėtų būti saldus. Kada Teodora suvokė šią dilemą ir dar vaikystėje įsidėjo į galvą, Žiuli taip ir nesužinojo.

Tačiau be tango Buenos Airių neįmanoma įsivaizduoti.

Kai sušokusi šį karališką šokį vieną karštą vasaros dieną aštuoniolikametė Teodora pirmą kartą namo grįžo įraudusiais skruostais ir degančiomis akimis, jos tolesnis likimas iškart buvo nulemtas.

Tas vaikinys atrodė bendraamžis, tai nutiko po pamokų didelėje aikštėje, netoli mokyklos. Smuikų duetas netoliese užgrojo tango melodiją, ilgesingą ir gundomą. Netrukus susirinkusios poros ėmė šokti, suaugusieji, vaikai ir jaunimas. Vaikinas, kurio net vardo Dora nežinojo, įsmeigė į ją juodas akis, tylėdamas paėmė už rankos, nusivedė į aikštę ir atsistojo priešais.

Iki tol Dora mokėsi šokti tik aristokratiško saloninio tango. Bet po kelių taktų vaikinys prisitraukė ją prie savęs. Jautė kūnu jo raumeningas šlaunis ir užsimerkusi pakluso jo judesiams. Nuskambėjus paskutiniam akordui abu atsiskyrė ir vienas kitam droviai linktelėjo. Tą pačią akimirką Dora suprato, kad tango ją pakerėjo. Nuo šokio taip apsvaigo, kad eidama namo kone nejautė kojų. Tiesiog skriste skrido oru. Prisiminė tik vienodu dažniu atliekamus judesius, ugningą šokio ritmą.

Daugiau to vaikiną niekada nesutiko.

Atvėrusi duris Žiuli iškart permatė Dorą: jos nekalta mergaitė užsikrėtė tango karštine, itin užkrečiama liga, kuri įsismelkia į jaunų moterų strėnas ir gali bet kada pratrūkti.

Tik Paryžius ir be gailesčio išrautos šaknys pagydyd dukrą, taip anapus stiklinės pertvaros kasnakt Žiuli žyzė sutuoktiniui.

Klausydamasi motinos verkšlenimų Teodora ašarodavo, kol pavargusi vėl užmigdavo. Kaip ji ilgėsis draugijų, ispanų kalbos, šito šokio ir Buenos Airių!

Po kelių savačių transatlantiniu laivu „La Touraine“ motina su dukra išplaukė į Havrą, ten sėdo į traukinį ir ankstyvą rytą pasiekė Paryžių.

Žiuli neleido Josipui rinktis: kuris nors juk turi pasiaukoti dėl Teodoros ateities.

Josipas nusileido žmonai ir nusprendė kol kas likti Argentinoje, nes tikėjo, kad suveiks sprogtamasis užtaisas – nepalaužiama dukros valia ir gebėjimas prisitaikyti prie aplinkybių.

Gimtasis miestas Liono stotyje pasitiko Teodorą aitriu dūmų ir suodžių dvoku, permušančiu prabangių kvėpalų aromata, kuriuo dvelkė pro šalį skubančios damos. Kai motina su dukra priėjo didžiuosius laiptus, vedančius į miestą, pro debesis plykstelėjo saulė. Jos šviesa užtvindė Didro bulvarą, Paryžius ėmė busti iš žalių, mėlynų ir raudonų spalvų jūros.

I DALIS

Dora užkariauja Paryžių
(1928–1936)

Štai stoviu ant tilto
vidury Paryžiaus,
visų mūsų tėvynėje.
Štai teka upė, štai ir tu,
aš sviedžiu į vandenį savo širdį
ir pasineriu tavyje,
myliu tave.

Kurtas Tucholsky

1 skyrius

Paryžius, 1928 m.

Henriëtë Teodora Markovič laukė sėdėdama ant kieto medinio suolo priešais menų profesoriaus kabinetą po šlovingais Menų akademijos skliautais. Ji nervingai pašė nosinaitės kampučius.

Savo aplanką su eskizais ir piešiniais buvo atidavusi prieš kelias savaites.

Po didžiulėmis rūmų kolonomis aidėjo žingsniai ir balsai, studentai keliavo iš vienų auditorijų į kitas.

Ji perbraukė ranka juodus su trumpais kirpčiukais plaukus, neseniai apkirptus bubikopfo stiliumi.

Vienas studentas eidamas pro šalį įžūliai ją nužvelgė. Mergina jo žvilgsnį atrėmė tokiu abejingu veidu, kad šis iškart sutriko ir nuleido galvą. Teodora neabejojo esanti išskirtinė: naujoji šukuosena paryškino jos dideles tamsias akis ir ovalo formos veidą. Net tokiam mieste kaip Paryžius ją vadins dailia jauna moterimi, nesvarbu, kad ji imigrantė.

Iš tėvo ji paveldėjo išraiškingą taisyklingų bruožų veidą. Tik prancūzišku grakštumu kaip jos motina negalėtų pasigirti. Buvo apkūnoka, apvalių klubų, turėjo raumeningas, bet gražias kojas, kurių dailumą dar labiau pabrėžė aukštakulniai.

„Tavo kūno sudėjimas kaip slavės“, – sakydavo Žiuli turėdama galvoje iš tėvo paveldėtą figūrą, nes Josipas, jos akimis, buvo netašytas slavas. Žiuli, kilusi iš aukščiausio Tūro miestiečių sluoksniu, iki vedybų buvo smuikininkė – ji pasirinko muzikos instrumentą, kuris visais atžvilgiais atitiko jos nervų sistemą, jautrią kaip įtempta styga. Doros manymu, Žiuli neteisingai apibūdindavo tėvo išvaizdą, jis daug jautresnis ir subtilesnis, nei galėjai numanyti. Josipas irgi laikėsi tokios pačios nuomonės kaip dukra, tad abu sutartinai šypsodavosi iš Žiuli užgauliojimų.

Garsai už nugaros išblaškė Teodoros mintis. Žingsniai. Durų virstelėjimas. Priėjo tamsiai apsirengusi dama ir atšiauriai pažvelgė.

– Panelė Markovič?

– Taip, tai aš, – atsakė Teodora žemu krūtininiu balsu ir atsisistojo.

– Prašom eiti paskui mane.

Sekretorė abejingai apsisuko ir nudrožė prie rašomojo stalo, kur gulėjo didelis kartoninis aplankas. Teodora iškart atpažino. Jos aplankas.

– Prašom sėstis. Ponas Sažas netrukus su jumis pasikalbės.

Teodora žvilgtelėjo į kėdę, atlošė pečius ir liko stovėti. Sekretorė susiraukusi išėjo.

Netrukus atsivėrė kitos durys šalia knygų lentynos. Pro jas išėjo vidutinio ūgio vyras su nikeliu rėmintais akiniais, sėdo prie stalo ir perbraukė ranka ten padėtą popieriaus lapą. Tada griežtai pasižiūrėjo į Teodorą ir papurtė galvą.

– Jūsų darbai, panele, buvo peržiūrėti visai atsitiktinai, tik vėliau paaiškėjo, kad prašymą stoti pateikė moteris. Deja, turiu pasakyti, kad į studijas merginų nepriimame. Argi nežinojote, kad moterys neturi jokių galimybių įstoti į akademiją?

Jis stumtelėjo aplanką artyn. Teodoros širdis ėmė daužytis. Suėmė apmaudas, nusivylimas, pasipiktinimas, ji įsmeigė akis į profesoriaus antakį, kuriame stirksojo žilas nesuvaldomas šerys. Greičiausiai jo čia neturėtų būti.

– Žinau tai, – pasakė susivaldžiusi. – Bet juk šis faktas nėra iškaltas akmenyje. Moterys kuria puikius meno darbus. Mes tampame rimtos konkurentės vyrams.

– Abejoju, – vyras išsiviepe nutaisęs pasipiktinimo išraišką, tarsi tik dabar sumojęs, kad statyti į vieną gretą menininkus vyrus ir moteris būtų baisi įžūlybė.

Dora kietai sučiaupė lūpas.

– Panele, juk esame Europos meno metropolyje. Paryžius apskritai yra nepakartojamas miestas, neišskiriant ir šių rūmų. Nemanau, kad Matisas, Brakas ar Pablas Pikasas drįstų bent pagalvoti apie tokį požiūrį. Moteris gali būti menininko mūza, bet atimti teptuką jam iš rankos – na jau ne. Dovanokite!

Dora vos valdėsi neprunkštelėjusi iš dviprasmio vaizdo priešais akis. Mielai išrautų iš antakio tą kreivai išdygusį plauką.

– Manau, kad mes, moterys, praturtiname vyrų meną, nes moterų kūryboje atsispindi kitoks požiūris. Maža to – galime savarankiškai rinktis, ką ir kaip kurti, – ryžtingai tarė Teodora.

Ponas Sažas atsikrenkštė.

– Būna ir kitokių pasirinkimų, panele, jūs teisi. Tik moterims. Čia, Paryžiuje, mokyklos priima tokias kaip jūs. Ir vis dėlto: Menų akademija visame pasaulyje yra žinoma kaip mokslo įstaiga perspektyviems menininkams *vyrams*. Rodenas, Dega ir Renuaras buvo mūsų absolventai. Kaip mes atrodytume, jei... – jis nutilo. – Linkiu jums sėkmės.

– Ar girdėjote apie Kamilę Klodel? Ji sukūrė didingų darbų, – išpoškino Dora.

– Jūsų pavyzdys nevykęs. Panelė Klodel buvo Rodeno mūza, ir kuo visa tai baigėsi? Ji atsidūrė psichiatrijos įstaigoje.

– Ar todėl, kad ji buvo jo mūza, ar kad Rodenas niekada nepripažino jos kaip menininkės? – primerkusi akis atkirto Dora. – Tai gali išvaryti iš proto. Kas beliko vargšei moteriai? Tik išprotėti.

Ponas Sažas keliskart pamataravo ranka, tarsi norėdamas nubaidyti įkyrią musę, tada paėmė pieštuką ir išmeigė akis į savo popierius.

– Dovanokite, panele. Linkiu jums malonios dienos. *Au revoir.*

Teodora stvėrė nuo stalo piešinių aplanką, atsiduso ir neatsisveikinusi išėjo pro duris.

Nuo smiltainio spalvos pastato pasileido žemyn plačiais laiptais. Apačioje atgavo kvapą.

Rodenas, Dega, Renuaras.

– Atimti iš rankos teptuką, – kartojo garsiai ir kvatojo eidama. – Ką pasakytų Matisas? Arba Pikasas? – mėgdžiojo tą vyrą su keistu antakio želmeniu ir pagrūmojo smiliumi. – Kas nutiktų ponams, jei atimtume iš jų teptukus?

Kai kurie praeiviai kraipė galvas ir grėžiojosi. Ji atsakydavo jiems pabrėžtinai mandagiu galvos linktelėjimu. Žingsniavo toliau.

Tėvas buvo ją įspėjęs.

„Jei sugalvosi studijuoti šioje šventovėje, skaudžiai nusivils, *Dorica*. Jie iki šiol nebuvo nė per slenkstį įsileidę moters. Tai kodėl tau turėtų padaryti išimtį?“

Dorica, Doralein.

„Juk kas nors turėtų padaryti pradžią, juolab pats metas“, – išdidžiai jam atšovė.

Užmetė akį į rankinį laikrodį. *Tata* greičiausiai laukia jos kavinėje „La Rotonde“. Jis pasiūlė ten susitikti. Ši kavinė buvo laikoma menininkų susibūrimo vieta.

Kaip visada, Lotynų kvartalas šurmuliavo. Per siauras gatvelės plūdo daugybė žmonių, kai kurie sustodavo prie meno galerijų ir žavėjosi rodomais darbais. Teodorai šiuo metu ne menas buvo galvoje. Nesidairydama į šalis ji leidosi Senos gatve, priėjusi Odeono aikštę pasvarstė, gal važiuoti metro, bet netrukus nužingsniavo iki Kliuni muziejaus ir pasiekė Liuksemburgo sodus. Sparčiais žingsniais kirto žaliuojančius plotus, priėjo Rodeno skulptūrą su bronziniu Stendalio profiliu, paskui pasuko į Žolynų Dievo Motinos gatvę ir atsidūrė Monparnaso bulvare.

Pro „La Rotonde“ langą pamatė prie stalo sėdintį tėvą.

– Kodėl nevažiavai metro, Dorica? – paklausė jis pasisveikinęs, kai dukra priėjo tankiai alsuodama.

Tada atsistojo, atitraukė jai kėdę ir pakštelėjo į skruostą.

– Nes buvau supykusi, *tata*. Kai supykstu, man norisi lėkti.

Ji nusitraukė pirštines, atsisėdo ir atgavusi kvapą prisidegė nuo tėvo cigaretę. Paskui giliai užsitraukė ir išpūtė dūmą. Užsimerkusi susikaupė.

Nejaugi iš tiesų visa tai buvo?

Užsikirdama tėvui išklojo, kas nutiko akademijoje.

– Buvau tave perspėjęs, *ma fille*, – pasakė Josipas ir pamojo padavėjui.

Teodora užsisakė karšto šokolado su abrikosų pyragu, tėvas – antrą taurę anyžinės. Paėmė dukros piešinių aplanką, atsivertė ir ėmė sklaidyti.

– Manau, tu esi labai gabi. Ką galvoji toliau daryti?

Teodora atsiduso ir gūžtelėjo pečiais.

– Turi rinktis kitą kelią, vaikeli. Toliau lavintis. Susirask mokytojų, kurie tau padės tobulėti.

Teodora mįslingai šyptelėjo ir pritardama tėvui linktelėjo. Tėvas nustebęs suraukė kaktą ir mostu paragino ją kalbėti.

– Tu teisus! Paryžiuje yra ir kitų autoritetingų mokslo įstaigų.